

Sada ja üks Eesti poliitilist karikatuuri

Aare Kasemets (RiTo 8), Riigikogu Kantselei nõunik

Eiki Berg (RiTo 9), Tartu Ülikooli rahvusvaheliste suhete teooria korraline professor

Eesti ajalehtede poliitilisi karikatuure hinnates võib väita, et Lääne–Euroopa ja USA kollase ajakirjanduse pilapiltidega võrreldes on meie lehtedes avaldatu üldjuhul inimsõbralik.

Riigikogu Toimetiste (RiTo), Rahvusraamatukogu ja vabatahtlike naljasõprade koostöös valiti tänavu taas kord Postimehe, Eesti Päevalehe, SL Õhtulehe, Estonija, Eesti Ekspressi, Äripäeva ja Maalehe mullusest poliitilise karikatuuri saagist 101 parimat. Valimistel osalenud autorid leiavad, et kultuuriliselt ning poliitiliselt laetud karikatuuride sõnumid ja meediamõju vajavad uurimist, sest head karikatuurid on sageli kõnekamad kui nende kõrval olevad arvamused ja toimetuse veerud.

Kui alustada poliitilise karikatuuri mõistest, siis 2000. aasta karikatuuride valimiskomisjon, mille eeskõnelejad olid Heinz Valk ja Peeter Olesk, määratles poliitilise karikatuurina pilapilte, kus näeb: a) poliitikut, poliitilist parteid või poliitiliste eesmärkidega valitsusvälist ühendust; b) poliitilist probleemi rahvusvahelisel, riiklikul või kohalikul tasandil või c) allegooriat, mis on poliitiliselt tõlgendatav (lisainfo RiTo 3/2001 :www.riigikogu.ee/rva/toimetised/rito3/artiklid/43kasemets.htm).

Idee sünd ja siht

Poliitiliste karikatuuride vaatluse alla võtmise ja rändnäituse idee sündis 1999. aastal, kui Riigikogu Kantseleis asuti kavandama Eesti parlamentaarse ajakirja Riigikogu Toimetised asutamist. Leidsime, et poliitikute, ametnike, sotsiaalteadlaste ja teiste toredate huvirühmade esindajate lugude kõrvale on kindlasti tarvis mõnda ühiskonna poliitilisi meediasündmusi piltlikult kujutavat nn teabetulpa, mis räägib ise enda eest. Varjushoitud eesmärkideks sai seatud meie suuretiraazilistes ajalehtedes avaldatud poliitkarikatuuride kangusastmete uurimine ja rahvusvaheline võrdlus (heast huumorist 1...7 salvava satiirini) ning poliitikaareeni päevakangelaste karikatuurikünnise ületamise sageduse loendus, samuti Eesti poliitilise lähiajaloo koomiliste kajastuste arhiveerimine (mille üle ajalooõpetajatel on hea meel). Loomulikult oli sihiks ka ühe poliitika–aasta parimate karikatuuride ja karikaturistide avastamine, tunnustamine ning rahvale tasuta huumori- ja muigeteraapiat pakkuva rändnäituse lähetamine Eesti tuurile. (Tänavuse rändnäituse "101 Eesti poliitilist karikatuuri 2003" esimese vaatluskoha avas 5. aprillil Riigikogu istungisaali ees Riigikogu esinaine Ene Ergma, kelle enda lemmikpildiks oli Maalehes ilmunud Andres Varustini töö "63 : 33", millel poseerib Eesti Euroopa Liidu referendumiralli kolmik – president Arnold Rüütel, Riigikogu esimees Ene Ergma ja peaminister Juhan Parts.)

Eelnimetatud ajalehtedes 2003. aastal ilmunud 101 parima karikatuuri valimine toimus tänavu kolmes voorus. Jaanuaris oli kõigil Rahvusraamatukogu külastajatel võimalik valida ligi 1500 mappidesse pandud karikatuurikandidaadi seast oma 30 lemmikut ja lasta hindamise tulemused valimiskasti. Kokku osales koos vabatahtlike karikatuurihindajate ja

valimiskomisjoni liikmetega karikatuurivalimistel 29 tuntud ja 7 tundmatut valijat, kes märgistasid kolmes valimisvoorus 289 poliitika ja poliitikutega seotud karikatuuri.

Poliitilisi karikatuure rohkem

Eesti lähiajaloole tagasi vaadates peame märkima, et 2003. aasta poliitilise karikatuuri saak oli rikkalik: Riigikogu valimiskampaaniad, presidendi ball, valitsuse kokkupanek, koalitsioonileping, võimu võtmine, Euroopa Liiduga ühinemise referendumi ralli, ühiskondlik lepe, lapsevanemate ja Riigikogu liikmete hüvitised, Iraagi sõda, õpetajate streik, tulumaksu vähendamise ja iibe tõstmise katsed, valitsuskriis jms. Võrreldes Eesti poliitikute mullust karikatuurikünnise ületamise sagedust eelmiste valimistega, on ilmne, et Eesti elu meediakajastus oli 2003. aastal palju poliitilisem kui aastal 2000. Seda näeme selgesti poliitilise areeni peategelaste, peaministrite esinemissageduste võrdluses, kus Juhan Parts teeb Mart Laarile pikalt ära (vt tabelit).

Tabel. Eesti poliitikute karikatuuridel esinemise sagedus aastail 2000 ja 2003: I–III koht

Koht	2000: poliitiku nimi, positsioon, sagedus
I	Mart Laar, peaminister, IL-i juht, 35 korda
II	Lennart Meri, president, 33 korda
III	Edgar Savisaar, KE juht, 24 korda
Koht	2003: poliitiku nimi, positsioon, sagedus
I	Juhan Parts, peaminister, RP juht, 55 korda
II	Edgar Savisaar, linnapea, KE juht, 39 korda
III	Arnold Rüütel, president, 29 korda

Karikaturistid hoiavad koos ajalehtede arvamustoimetajatega silma peal poliitilisel võimul ja selle taotlejatel, poliitiliste karikatuuride ühiskondlik valimiskomisjon hoiab omakorda silma peal karikaturistide töödel. Parimate valimine rohkem kui 1500 karikatuuri seast ei olnud sugugi lihtsam ülesanne kui Riigikogu liikmete valimine 2003. aasta kevadel. Hea oli, et karikatuurivalimistel osales Riigikogu liikmeid nii opositsioonist kui ka koalitsioonist, kes teavad päevapoliitika tagamaid. 101 parima poliitilise karikatuuri valimine läks lõpus ladusamalt tänu vabatahtlike valimisstatistikale ning kokkuvõttes võisid seitsme suurema ajalehe karikatuurifännid rõõmustada, et rändnäitusele jõudis kõigi avaldamist leidnud 11 karikaturisti töid.

Karikatuuristatistikat kogus üheksa vabatahtlikku. Karikatuuride arv kujunes järgmiselt: Eesti Päevalehest 318 karikatuuri (26 erinevat äratuntud poliitikut, sh Rüütel 15 ja Parts 13 korda), Postimehest 293 karikatuuri (15 erinevat poliitikut, sh Parts 17 ja Savisaar 10 korda), SL Õhtulehest 247 karikatuuri (13 poliitikut, sh Savisaar 9 ja Kallas 3 korda pluss sümbolina

Ninasarvik 13 ja Orav 8 korda), Äripäevast 307 karikatuuri (6 poliitikut, sh Savisaar 3 ja Kallas ning Palts 2 korda), Eesti Ekspressist 122 karikatuuri (22 poliitikut, sh Parts 9 ja Savisaar 4 korda), Estonijast 110 karikatuuri (10 poliitikut, sh Palts 3 ja Atonen 2 korda), Maalehest 132 karikatuuri (17 poliitikut, sh Parts 12 ning Savisaar ja Kallas, kumbki 5 korda).

Pea- ja eripreemiate sõelumine polnud aga enam nii lihtne, sest karikaturistide tegelaskujud ning käekirjad on mõnusalt erinevad. Ühiskondlik hindamiskomisjon kogunes 2. veebruaril Rahvusraamatukogus ja 4. veebruaril Toomkooli 3 ning sinna kuulusid Peeter Tulviste, Eiki Berg, Raivo Järvi, Andrus Lepp, Mait Laas, Tanel Vallimäe, Külli Vollmer, Mart Normet, Tiiu Laur, Kersti Tiik, Kristiina Jusson, Merje Meisalu, Monika Sulengo ja koordinaatorina Aare Kasemets.

Otsustati, et 2003. aasta tööde eest saab peapreemia valijaskonna lemmikpildi "Peaministri esimene tööpäev" autor Hillar Mets Eesti Päevalehest, teist kohta jagasid oma pildisaagiga Heiki Ernits Eesti Ekspressist ja Urmas Nemvalts Postimehest. Pilti pandud poliitiliste sündmuste hulgast sõeluti ka 21 eripreemiate teemat, mille saajate seas olid peale eelnimetatute veel Andres Varustin SL Õhtulehest, Aivar Juhanson Eesti Ekspressist, Valdek Alber ja Ants Kasesalu Maalehest, Aimar Juuse ja Kuulo Vahter Äripäevast, Rein Lauks Päevalehest ja Aleksei Miltšakov Estonijast (vt lisa).

Huumor tervistab, satiir salvab

Esialgselt oli kavas 1500 karikatuuri seast välja sõeluda ka kõige agressiivsemad ja kõige leebemad poliitiliste persoonide kuvandid, kuid arvamuste paljuse tõttu jäid karikatuuride kanguskraadid hindamata. Kuidas on kujutatud kodanikke-valijaid ja kuidas poliitikuid, kas lehtede poliitpildikoomikas valdas mullu huumor, nali, pilge, must huumor, grotesk, iroonia, sarkasm või satiir, saab igaüks rändnäitust vaadates oma silmaga näha ja otsustada.

Karikatuurivalimiste moto ütleb: "Huumor öeldakse olevat väga demokraatlik. Naerma sundida ei saa. Naeru ära keelata ka mitte" (Harald Peep). Sõna demokraatia on pannud arvult suurte rahvaste väejuhte teiste (tuli)relvade järele haarama, kuid Eesti on parlamentaarne demokraatlik riik. Kuigi teame, et sõnu ja karikatuure on võimalik kasutada salarelvana poliitilises meediasõjas, usume demokraatiasse ja loodame, et Eesti meediasõjas keegi surma ei saa. Seda enam, et kui näeme kodanikuna mõnikord ajalehes nn hea maitse piiril karikatuure, siis tasub mõelda ajas tagasi karikaturist Gorile ja võib-olla veel kaugemale Antiik-Kreekasse, kus sündis sõna "demokraatia" ja kus poliitikute ning väepealike kohta käivad naljad jõudsid turuplatsilt teatrissegi.

Võime küsida, mis rolli pilapildid ühiskonnas täidavad ja miks on neil nii hea minek? Mõned väidavad vastuseks, et juhtide üle naljaviskamine ja nende tribüünilt allatõmbamine aitab ühelt poolt rahvajuhte inimlikumaks teha, neid rahvale lähemale tuua. Igasugusel võimul on ju kombeks näidata ennast tegelikust suurema ja võimsamana ning koomik või karikaturist on siis see tore või tige inimene, kes tõmbab mõjukaid isikuid võimult alla rahva poole tagasi, kujutades neid inimlike ja naljakatena keset teisi inimlikke ja naljakaid inimesi. See olgu öeldud huumori, nalja ning pilkepiltide kiituseks. Kuid teiselt poolt võib leida näiteid ka tillukesest verejanust, mille kohta Rein Lang on kunagi ajakirjanikuna öelnud, et eestlane on

eestlase rahvustoit. Siiski, lennukis ajalehti sirvides ja linnulennult hinnates võib meie poliitikuid ja nende lähedasi lohutada sellega, et Lääne-Euroopa ja USA kollase ajakirjanduse pilapiltidega võrreldes on Eesti lehtedes avaldatu üldjuhul suhteliselt inimsõbralik.

Karikatuur ootab karikatuuriuurijaid

Poliitiliste karikatuuride puhul on tegemist kultuuriliselt ja poliitiliselt laetud representatsioonidega. Teiste riikide poliitika- ja meediauurijad on küsinud lihtsaid küsimusi, mis vajaksid Eestiski süstemaatilist analüüsi ja tagasipeegeldust. Kuidas karikatuuridest aru saada? Kas kujutatu ajendiks on autorite ning meediaväljaannete väärtushinnangud ja valdav maailmavaade või on tegu päevapoliitiliste üksikjuhtumite kajastamisega? Kuidas hinnata karikaturistide väljenduslaadi (meetodit), eesmärgilisust ja loodud isikulist konteksti? Kuidas hinnata poliitiliste karikatuuride mõju auditooriumile? On see mõju karikaturisti väärtushinnangutega laetud sõnumist ning autori sihiseadest arusaamise määras? Või on see mõju vaataja eneseteadvuse ja heaolu tõusu/languse määras, kui ta näeb ajalehest, kuidas avaliku elu tegelaste ning otsustajate üle nalja visatakse?

Teadagi on, et karikatuuride ja nende nii-öelda lugejate vahel puudub otsene üksühene side. Et mõista tegelikult autorite ja kaudsemalt ka arvamustoimetuste sõnumit, on edaspidi vaja uurida isikulist konteksti ja teha intervjuusid nii karikaturistide kui ka ajalehtede arvamustoimetajatega, kes valivad päevateemasid ja loovad meediakujundeid.

Ühe jaotuse järgi jagunevad karikatuuride autorid laias laastus vastupanuliikujateks ja refleksionistideks. Esimeste jaoks on karikatuur relv, protestivahend valitseva diskursuse küsitavaks muutmisel, teiste jaoks passiivne vahend, kujutamaks ühiskonnas aset leidvaid sündmusi läbi huumori prisma. Eesti puhul on vististi enamasti tegemist ikkagi refleksionistidega – ühiskonna (köver)peegeldajatega.

Miks nii ja mitte teisiti? Mina-pildi ja meie-teadvuse taastootmine poliitilistes päevapiltides muudab sõnumi edastajad ja ka nende vastuvõtjad sageli kogemuse vangideks, sest ollakse kinni omas ajas ja kohas. Seetõttu ei ole Eesti karikaturistide toodang oma kohalikkuse (või ka provintsiaalsuse) tõttu sageli mõistetav laiemale auditooriumile, näiteks lätlastele, soomlastele ja venelastele. Aga see on üldisem nähtus niikaua, kui sisse ei tule sellised üldinimlikud teemad nagu rikkad ja vaesed, suured ja väikesed inimesed / riigid, isad ja pojad, sõda ja rahu, peaminister ja opositsioon jne.

Karikatuur on tavapäraselt toimetuse juhtkirja kõrval, kõnelemas enamasti sellest, mis Eestis eile juhtus. Seepärast võib 2003. aasta poliitiliste karikatuuride rändnäitusele anda ka nime "Eile nägin ma Eestimaad".

Kuidas ja millal järgmisi Eesti poliitiliste karikatuuride analüüsi ning 101 Eesti poliitilise karikatuuri valimisi esile kutsuda, näitab aeg. Järjest kindlam on aga see, et Eesti on e-riik ja e-demokraatiat ning e-valimisi ootavad ka kõik poliitiliste pilapiltide valimistel osaleda soovivad e-kodanikud. Kuidas ja millises veebiväravas toimuvad need e-valimised 2005., 2006. või 2007. aastal ja kes on pildil, sedagi näitab e-aeg.

Lisa

2003. aasta karikatuurivalimise tulemused

I preemia – **Hillar Mets** (Eesti Päevaleht) (karikatuurivalijate lemmik)

Valik enim äramärgitud karikatuure: "Peaministri esimene tööpäev" (EPL 11.04.03), "Ministrite lemmikloomad" (EPL 13.06.03), "Eesti mehe sallivustreening" (EPL 23.09.03).

2 II preemiat – **Urmas Nemvalts** (Postimees) ja **Heiki Ernits** (Eesti Ekspress)

Valik enim märgitud karikatuure:

Urmas Nemvalts – "Vabaduskell ja koerad" (PM 13.05.03), "Väike eestlane" (PM 16.04.03 ja 17.05.03).

Heiki Ernits – "Euronormid ja tegelikkus" (EE 20.02.03), "Igavesti kahtlustav" (EE 7.08.03), "Rohkem valgust!" (EE 3.04.03).

21 eripreemia teemat

- **Eestlase minapilt** – U. Nemvaltsi "Väike eestlane" (PM 16.04.03; 17.05.03) ja H. Ernitsa "Kahtlustav eestlane" (EE 7.08.03).
- **Eesti – reformide maa** – H. Metsa "Lamav politseinik" (EPL 20.01.03) ja A. Juuse "Tulumaksuveto" (ÄP 21.11.03).
- **Riigikogu valimised** – A. Varustini "Kaduvad hääled" (SL ÕL 3.03.03).
- **Valimised läbi – kes kellega käib?** – A. Kasesalu "Isamaaliit viis tule" (ML 20.03.03).
- **Sarzid** – A. Juhanson "J. Partsi valikud" (EE 6.03.03), "E. Ergma: hüvasti, kosmos!" (EE 3.04.03).
- **Riigikogu inimlik pale** – R. Lauksi "...laulab ja tantsib kenasti..." (EPL 22.03.03).
- **Poliitika ja ajakirjandus** – A. Kasesalu "E. Savisaar vs ajalehed" (ML 13.03.03).
- **Euroopa Liidu referendimiralli** – A. Varustini "EL-seened metsas" (SL ÕL 25.07.03), A. Juuse "E. Savisaar leidis oma suuna" (ÄP 17.06.03), H. Metsa "Mida EL-ile öelda?" (EPL 8.08.03) ja A. Miltšakovi "Juhan, lubasid rohkem seksikaid mehi!" (Estonija 16.09.03).
- **Eesti ja Euroopa Liit: kohanemine** – H. Metsa "Eesti mehe sallivustreening" (EPL 23.09.03).
- **Heanaaberlikud suhted** – U. Nemvaltsi "Vene Karu vs Ukraina" (PM 24.10.03).
- **Eesti kaitsevägi ja NATO** – H. Metsa "Eesti mehe kõrbevarustus" (EPL 20.11.03).
- **Vabadusekell** – H. Metsa "Ajaloo kuulsamad kellamehed..." (EPL 19.12.03).
- **Poliitiline skandaal** – A. Miltšakovi "Superman T. Palts vs Maksuamet" (Estonija 20.09.03).
- **Võimu loomulik tõmme** – A. Varustini "Juured ja võimutool" (SL ÕL 19.05.03).
- **Ühiskondlik lepe** – U. Nemvaltsi "Sõlmisin..." (PM 20.10.03).
- **Eesti iibeprobleemid ja vanemahüvitis** – K. Vahteri "Emapalgad" (ÄP 25.07.03).
- **Keelepoliitika** – H. Metsa "Emakeelepäev – come on..." (EPL 14.03.03).
- **Palgapoliitika** – A. Kasesalu "Maavanema, ema ja vanaema palk" (ML 24.07.03).
- **Hariduspoliitika ja streik** – H. Metsa "Kalevipoja manitsus haritlastele" (EPL 04.11.03).

- **Valitsuskriis ja -remont** – A. Varustini "Koalitsioonipartner saatis pommi" (SL ÕL 18.11.03).
- **Valitsuse säästupoliitika** – A. Varustini "Säästuseal hing kinni" (SL ÕL 12.09.03).
- **Tekst ja pilt** – H. Metsa "Ministrite lemmikloomad" (EPL 13.06.03).
- **Kaks Eestit** – H. Ernitsa ja A. Juhanson "Ühiskondliku leppe õhtu saunas" (EE 24.12.03).
- **Uued perspektiivid** – V. Alberi "Sülelaps sülearvuti ja Internetiga" (ML 23.12.03).

Hillar Mets: Peaministri esimene tööpäev. Eesti Päevaleht, 11. aprill 2003

Urmas Nemvalts: Väike eestlane. Postimees, 16. aprill 2003

Rein Lauks: "... laulab ja tantsib kenasti..." Eesti Päevaleht, 22. märts 2003

Aleksei Miltšakov: Juhan, lubasid rohkem seksikaid mehi! Estonija, 16. september 2003

Andres Varustin: Lõppvaatus. Maaleht, 18. september 2003

Lõppvaatus

*Kas jaatus
või eitus
on saatus
või peitus?*

"Ei" heitus.

A. ITSKOK

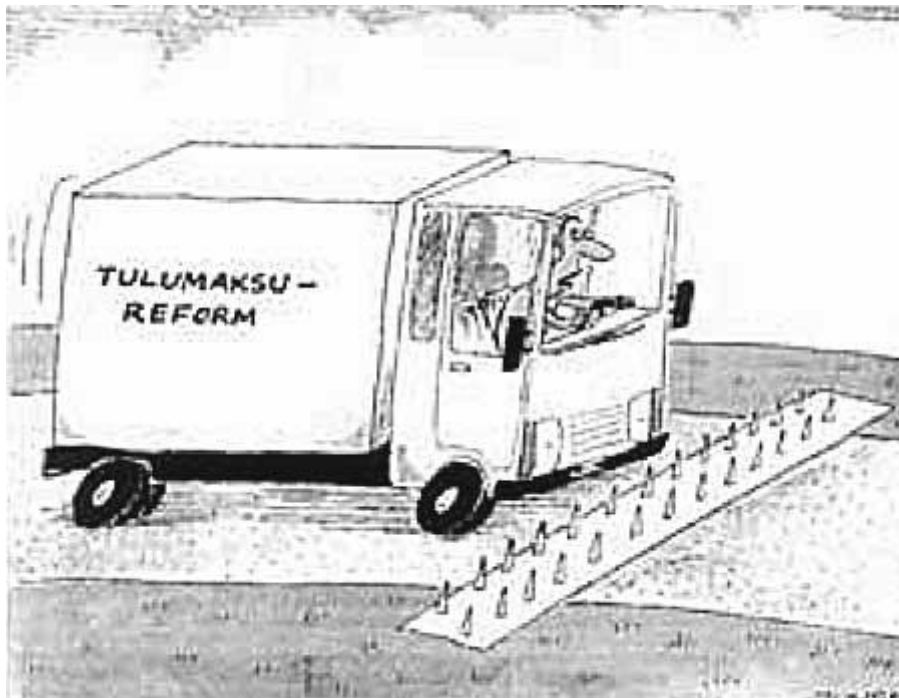

Euroliidu jaatajad esotsas presi-
dendi, esimehe ja peaministriga
voitsid pühapäeval eitajaid 67:33.

Heiki Ernits: Igavesti kahtlustav. Eesti Ekspress, 7. august 2003

Aimar Juuse: Tulumaksuveto. Äripäev, 21. november 2003

Andres Varustin: Kaduvad hääled. SL Õhtuleht, 3. märts 2003

